

פרק 15: היסטוריה, דיסוציאציה וריפוי

(1996)

גיל אלקן

ברומברג פותח את הפרק בהגדרה הדיאגנוסטית החביבה עליו בדבר מיהו ההיסטרי: ההיסטרי הוא אדם אשר חי חייו בהעמדת פנים של מיהו באמת. כלומר, חי את חייו תוך כדי הקצנה מתמדת של רגשותיו משום שאין הוא נתפס בעיני אחרים ברצינות. הקצנה זו מלווה בחרדה רבה עקב אי האמון שהאחרים חשים כלפי ההיסטרי, וההיסטרי סובל מהקושי או אי היכולת לשכנע אחרים בכנות תחושותיו הסובייקטיביות.

לקושי הזה, כלומר לפער שבין התחושה הסובייקטיבית לבין הדרך בה תחושה זו מובנית או נתפסת על ידי האחר יש כמובן קשר חשוב לקשר הטיפולי. נושא משמעותי זה עלה לדיון ב"מחקרים בהיסטריה" של ברוייר ופריוד, בו דנו בהתלבטות שבשימוש בהיפנוזה כטכניקה טיפולית בהקשר לטיפול ב-Emmy Von N.

מטופלת זו, אלמנתו של איש עסקים שווייצרי, "קובעה" לתוך זהויות שנקבעו עבורה- זהות ה'אלמנה' אשר קובעה על ידי משפחתו של בעלה המנוח וסטטוס המטופלת כפי שהוגדרה בידי פריוד. במהלך הטיפול בה לומד פריוד לקח חשוב בפסיכותרפיה והופך אותו אף לחוק טיפולי: לתת למטופל לדבר באופן חופשי.

חוק זה, בו מוזמן המטופל לדבר על כל העולה בדעתו ללא צנזורה, הוא כלי טיפולי מרכזי כאשר האנליטיקאי מקשיב לחומר הגלם (דברי המטופל), מחברו לכדי משמעות והופך אותו לחומר הריפוי של האנליזה- לכדי אמת אובייקטיבית. כביכול, כל שפריוד היה צריך לעשות היה לחבר בין כל ההקשרים הנדרשים, ולכך כל שהוא נדרש לו היה חומר הגלם שהמטופל מספק לו בלאו הכי. פריוד לא היה זקוק עוד לשיתוף פעולה אלא לאמונה בדבריו, שכן המטופלים יכלו שלא להסכים לפרשנותו. על פי פרידמן (1994) הקושי של המטופלים להאמין לפריוד הביא אותו לפיתוח הקונספט של ה'התנגדות', והפך את הפסיכואנליזה הקלינית למאבק שבין חוסר ידע או התעלמות לבין אמת אובייקטיבית. לטענתו של ברומברג, מה שפריוד לא הבין הוא שהלקח מהטיפול ב-Emmy Von N לא היה לקח בדבר טכניקה טיפולית, אלא לקח הנוגע לקשר הטיפולי או ליחסים הבין אישיים בתוך הטיפול.

ברומברג דן בסוגיית המודעות. הוא מטיל ספק באבחנה שבין הלא מודע הרגרסיבי ובין המודע "הבריא", כמו גם ברצף שבין הלא מודע, פרה-מודע ומודע. לתפיסתו, מדובר במבנה שונה בו קיימים מעברים בין רמות מודעות קטועות עם רמות שונות של תפיסה וקוגניציה. כלומר, לא מדובר ברצף מתמשך אלא במרכיבי רמות מודע שונות שאין ביניהם רצף. המערכת התפיסתית מוגבלת לא רק במהלך השינה והחלימה, אלא כהתפתחות נורמלית להתגוננות מפני טראומה. מנקודת מבט זו ברומברג טוען למעשה כי ניתן לראות בחלום מקרה בודד של דיסוציאציה.

פריוד, טוען ברומברג, הבין בגאונותו כי להיפנוזה יש משמעות בהבנת חייו הנפשיים של האדם אבל טעה בכיוון. כלומר, הוא נכשל בהבנה שהיפנוזה איננה חשובה כטכניקה טיפולית אלא כתופעה טבעית של התפקוד המנטלי המשפיעה על מערכות יחסיו של האדם.

קיימים מספר תחומים של חוויית העצמי שיש להם קשר חלש או כזה שאיננו קיים לחוויית האני. אותן חוויות עצמי שאינן בקשר עם חוויית האני המתקשרת (בגלל הדיסוציאציה) יכולים להפוך לאובייקטים לרפלקציה קוגניטיבית במידה וייווצר ביניהם קשר, ואז ניתן יהיה לפתור קונפליקט אינטרא-פסיכי. כלומר על מנת שניתן

יהיה לדבר על קונפליקט, אותן חוויות עצמי חייבות להפוך לכאלה שניתן לחשוב אותן ולהפוך אותן למתוקשרות. פרויד בנטישתו את תאוריית הפיתוי ביטל את האפשרות להתבוננות בחשיבותה של הדיסוציאציה.

ברוייר, במחקרים בהיסטוריה טען כי המרכיב המרכזי בהיסטוריה הוא בפיצול בחלק של הפעילות המנטלית, ופיצול במודעות. למעשה, מה שברוייר טען הוא שהיכולת להיפנוזה עצמית, כאשר זו מתרחשת כהגנה עקב טראומה, יכולה לפצל את המודעות ולהביא לאמנויה. פרויד דחה טענה זו, ולאחר 'מחקרים בהיסטוריה' דחה כמעט לחלוטין את החשיבות שבעיסוק ביכולת להיפנוזה עצמית ודיסוציאציה. במקום זאת הדגיש פרויד את חשיבותה של ההדחקה.

ברומברג מביא ציטוט מתיאור קליני של פרויד בטיפול בגב' Emmy Von N בו פרויד שם לב למעברים שעושה הגב' אמי בין מצבי מודעות שונים. מעברים דיסוציאטיביים שכאלה אצל הסובלים מהפרעות דיסוציאטיביות וגם אצל היסטריים נתפסים לעתים על ידי אחרים כחוסר מהימנות או נטייה להגזמה ולשקר. כיום, ניתן להתייחס לתשובותיה המקוטעות של הגב' Emmy Von N במצבי ערות רגילים כביטוי למצבי עצמי מנותקים אלו מאילו. לדחייה של פרויד את חשיבותה של ההיפנוזה העצמית, וההשלכות לכך על הבנת הטראומה, יש השלכות על התפתחות הפסיכואנליזה.

פרויד גילה כי אם הוא "לוחץ" מספיק על המטופל הוא יכול לגרום למטופל לספק חומר חדש שיצור סיפור שלם יותר. אך מה שפרויד נכשל בזיהויו הוא שהמטופל ההיסטרי סיפק כבר את הסיפור במלואו אך בהתאם למצב העצמי בו היה נתון ברגע מסוים. במצב עצמי מסוים סיפק המטופל ההיסטרי את כל האמת, אך במצב עצמי שונה המנותק מהמצב העצמי הקודם על ידי דיסוציאציה, סופר שוב סיפור שלם נוסף אך שונה. כך, הנטייה לדרמטיזציה של המטופל ההיסטרי איננה הצגה. מה שהגב' Emmy Von N סיפרה לפרויד הוא סיפור על מצב או חווית עצמי מסוים בעל מאפיינים רגשיים מסוימים, זיכרונות מסוימים, תפיסת מציאות מסוימת, ויכולת בין אישית מסוימת, אך כזה המנותק ממצבי עצמי אחרים.

לטענתו של ברומברג, אם האנליטיקאי יכול ליצור קשר עם מצב העצמי המסוים בזמן מסוים, ולהבין כיצד רגשותיו שלו בקשר למטופל הם חלק מן הסיפור, הוא לא יזכה רק באינפורמציה. במצב זה המטפל, כפי שריברה (1989, אותו מצטט ברומברג) טען, יקדם את כרסום המחסומים הדיסוציאטיביים. כרסום שיביא מידע אל תחום מודעות מרכזי המסוגל להתמודד עם הסתירות שבקולות פנימיים שונים. כלומר, היכולת להיות עם המטופל בחוויה הבין אישית במצב עצמי מסוים תורמת לכרסום הדיסוציאציה ומאפשרת למרכז תודעתי אחד להתמודד עם הסתירות שבמצבי עצמי שונים, כך שמתרחש תהליך של שיפור היכולת לכנות את אותם קולות אני-"I". כאשר ניתן לכנות את אותם קולות "אני"- אז מתרחשת חוסר הזדהות עם כל מצב עצמי בודד כסיפור שלם, אלא כחלק מסיפור. מה שגב' Emmy Von N סבלה ממנו היה ביטוי לסתירות בין קולות שונים בתוכה שנמצאו בדיסוציאציה ביניהם.

פרויד השווה את ההיסטוריה למצב של שוק רגשי אלים. בקונטקסט הזה לא קשה לראות, על פי ברומברג, כיצד מרכיב ההפתעה הופך לקשור אסוציאטיבית ובאופן פובי לשוק טראומטי. כלומר, הגב' Emmy Von N סבלה מפחד מפני אותם התקפי שוק אלימים שהופיעו או יכלו להופיע במפתיע. פרויד טען כי האמירות שלה "אל תגיע בי", "אל תזוז, אל תדבר" היו ביטויים של הגנה מפני אותם התקפי שוק. ברומברג טוען כי למעשה הגב' Emmy Von N הייתה במצב של כוננות מפני הרע שידעה כי יבוא ויתקף אותה ברגע שתחוש בטוחה. הכוננות עצמה היא מנגנון הגנתי המונע מהתקפי השוק האלימים להיות או לחזור להיות טראומטיים. בדומה לכך הדיסוציאציה

פועלת כמנגנון הגנה כנגד הטראומה. הדיסוציאציה איננה מונעת מהתרחשות שלילית להתרחש, וייתכן שאף מחריפה את עוצמת ההתרחשות או מעלה את ההסתברות להתרחשותה, אך היא מונעת אותה מלהתרחש באופן מפתיע.

פרויד ניסה לטפל בגב' אמי על ידי "מחיקת" הזיכרונות מעוררי החרדה באמצעות היפנוזה. הוא ניסה למחוק את האפקט השלילי שהתבטא בסימפטומים של הגב' Emmy Von N, בהנחה שאם הזיכרונות יימחקו על ידי ההיפנוזה לא יהיה צורך באפקט הנגטיבי. אך הטיפול נכשל. פרויד ניסה להשפיע על הקשר בין תפיסה למחשבה, אך נכשל משום שהוא לא היה עקבי בכך- לעתים ניסה להשפיע על התפיסה שהיא המפתח, ולעתים על מחשבות על ידי שנוי משמעותן.

במהלך הטיפול הפרה-אנליטי פרויד מבין כי עליו להתייחס ברצינות לפחדיה של המטופלת, ובמיוחד לאופן תפיסתה, לנושא שהיא מייחסת לו חשיבות ומשמעות, במקום לנסות לפענח אותה בעצמו. ברומברג טוען כי החשיבות איננה בתוכן השינוי במכניקה של ההתערבות אלא במרכיב ההתייחסותי שביטא תוך כדי השינוי הטכני לכאורה- בכך שאיפשר לה לעצב את התהליך. מה שפרויד נכשל בו, איננו כפי שחשב חוסר סובלנות כלפי הסימפטומים של Emmy Von N, אלא חוסר סובלנות כלפי הבנת הסימפטומים כמייצגים את האופן בו היא תופסת את המציאות.

פרויד הבטיח לגב' Emmy Von N כי ההיפנוזה תביא למחיקת הזיכרונות ושדבר זה יביא לכך כי היא תשחרר מהצפייה להתקף האלים הבא. באופן אירוני טוען ברומברג כי הבטחה זו של פרויד ותגובתה של אמי, היא מה שברומברג התכוון אליו כשדיבר בפרק הקודם על המטופל שזורק אבנים על הכבאי: אותה ציפייה להתקף אלים הבא הוא העיקרון על פיו מתגונן המטופל מפני הטראומה הבאה. ההבטחה של פרויד היא בדיוק כמו לטעון כי המטפל "משחרר" את המטופל "מהתרופה". בניגוד לציפייה שההתערבות תועיל, המטופלת לא חשה כל שיפור. זאת משום שההיפנוזה טיפלה רק במצב עצמי בודד והשאירה את האחרים כפי שהם. המצבים האחרים, הקולות האחרים שלא נשמעו, הגיבו בכעס להתערבותו של פרויד.

פרויד כותב בהמשך על כך שכאב יכול להיות פיזי אך הוא יכול להיות גם זיכרון. בכך הוא נתן ביטוי לפיצול הדיסוציאטיבי שבין הגוף והנפש, המונע את יכולת הביטוי המילולית-סימבולית של החוויה על ידי השימוש במרכיב התפיסתי, כך שהגוף אוצר בתוכו ומבטא את הסימפטומים. הדיסוציאציה מנתקת את הקשר גוף נפש על מנת למנוע את אשליית השלמות של העצמי מפני האפשרות לטראומה נוספת שלא תוכל להיות מעובדת קוגניטיבית. מצב זה יכול להוביל לאובדן רצון זאת משום שתחושת הרצון מוגבלת למה שזמין לחוויית המטופל המיידית, המוגבלת על ידי הדיסוציאציה. כך שאין למטופל קשר עם מרכיבים אחרים שבו, מפני שהוא מנותק מהם. כלומר מניעת פעילות והתפרצויות היסטוריות הן שני צידיו של אותו המטבע. המטופל לא סובל מאי יכולת לפעול-כפי שניתן לראות בהתפרצויות ההיסטריות המבקשות או דורשות פעולה- למשל דרישתה של גב' אמי לא לאכול או לשתות מפני שחשבה שהדבר מזיק לה, ולמרות ניסיונותיו של פרויד להפוך אותה לרציונלית יותר.

פרויד טען כי האנורקסיה של הגב' אמי הוא ביטוי לחוסר רצון שהוא מקרה של שיתוק פסיכי. במקרה שלה האנורקסיה מבטאת את חוסר היכולת לאכול בהנאה ובגועל בו זמנית. הנוסחה הזו מבטאת את המרכיב האדפטיבי של הדיסוציאציה כאשר באופן הביטוי של העצמי קיימים שני מרכיבים מנוגדים ביחס כלפי אותו אובייקט באותו הזמן. הדיסוציאציה מגנה על המטופל מפני התייחסות בו זמנית של פחד וביטחון אל אותו אובייקט, מצב המוביל לשיתוק רגשי.

בסיום הדיון בטיפול בגבי' Emmy Von N מתאר פרויד מכתב בקשה ממנה מספר שנים לאחר סיום הטיפול, בו היא פונה אליו בבקשה לעבור היפנוזה בידי רופא אחר, זאת משום שלא תוכל לבוא לווינה. לדעתו של ברומברג יש בבקשתה ביטוי נוסף לשיתוק הפסיכי ממנו סובל המטופל ההיסטרי כאשר הוא מונע את היכולת לאסרטיביות. יתר על כן, ברומברג רואה בכך ביטוי נוסף ואחרון של המטופלת לגרום לפרויד להבין כי ההיפנוזה גורמת לשיתוק רגשי ולאובדן בכוח רצון-במקרה זה אסרטיביות.

פרויד נכשל בהבנה שדובר בה עד כה, כמו גם במתן תשומת לב למתרחש במציאות וב'כאן ועכשיו' כחומר טיפולי חשוב. Emmy Von N הייתה זקוקה למקום יציב ובטוח שיאפשר לה לדבר את ההווה והעבר- מקום בו לא תהיה התייחסות אך ורק לעבר אלא גם לקונטקסט וההקשר המידי בקשר הטיפול. כלומר, דרישתה "אל תיגע בי", "אל תזוז", "אל תדבר" אינם רק קולות העבר אלא קונטקסט התייחסותי בהווה.

ברומברג מתאר דוגמה של מטופלת שלו שהתלוננה על כאב באיבר המין בעת מגע מיני עם גברים מבוגרים אשר חשה שהיא סומכת עליהם, אך בו זמנית גרמו לה לחוש חרדה. הכאב אותו חשה גם בזמן הטיפול עצמו נקשר לקשר עם אביה שניסה בדרכו התוקפנית-חודרנית ללמד אותה כיצד להתמודד עם החיים. היא לא הבינה שבדרך זו האדם שסמכה עליו ושניסה ללמד אותה את עובדות החיים, גם תקף בו זמנית את נפשה. כך, עיבוד התקפה זו של אי התחשבות ברגשותיה תורגמו באופן פיזי. הכאב הפיזי נעלם במהלך הטיפול על ידי עיבודו בתוך הקשר הטיפולי.

כאשר הכאב הפיזי הופיע בתוך השעה הטיפולית, הוא נתפס בעיני המטופלת לא כדרך לבחון את השפעות חוויותיה המיניות עליה, אלא כפוטנציאל לחוות או לעורר מחדש את הטראומה. כך, היא הייתה בכוננות מפני התעוררותה של החוויה הטראומטית. היא לא יכלה לעבד את העבר גם משום שהייתה זקוקה לדמות שניתן לסמוך עליה- דמות שאותה ייצג עבורה ברומברג. היא לא הייתה מסוגלת לומר לו כי בנוסף להיותו דמות הפועלת לטובתה, הוא מגלם בו זמנית גם מי שבחקירתו נתפס על ידה כמסוכן. לא ניתן היה להתגבר על הפער בהתייחסות לברומברג, כמטיב וכמסוכן בו זמנית עקב הדיסוציאציה, אלא כאשר הייתה התייחסות להווה, לכאן ועכשיו, וכיצד מתרחשת בטיפול פעולה מקבילה של מה שחווה בעבר. כאשר כל העת בעבר ובהווה מה שהייתה זקוקה לו הוא קשר משמעותי המעניק ביטחון.

פרויד כתב על גבי' Emmy Von N כי היא חששה מפניו, חששה שהוא יאבד את סבלנותו כלפיה כשהסימפטומים שלה חזרו. למעשה טוען ברומברג כי היא חששה ובצדק מאי הצלחתו להשתיק קולות אחרים שבה. היא אמנם רצתה שהוא ירפא אותה אך סרבה לרצונו למנוע ממנה להיות מי שהיא. היא הייתה כעסנית מפני שהיא רצתה לאחד את הקולות שבה לכדי קשר אנושי. היא חששה מאובדן סבלנותו כלפי תגובתה הכועסת על ידי התעקשותם של הסימפטומים, שביטאו גם חוסר התייחסות שלו כלפיה.

פרויד שיבח את היענותה של Emmy Von N והקרבת עצמה לטובת המוסכמות החברתיות של התקופה הוויקטוריאנית לאחר מותו של בעלה, כאשר היא נאלצה לוותר על עצמיותה בכדי להיות אלמנה מכובדת. כך, אין להתפלא על כך שהסימפטומים שלה ועקשנותה לסרב למאמציו הטיפוליים של פרויד היו למעשה גם התעקשות על עצמה.

בדרכה המוגבלת על ידי הדיסוציאציה סירבה להפוך עבור פרויד אובייקט לריפוי. לכל אורכו של הטיפול ניהל פרויד קשר לא מדובר עם אותם חלקי עצמי שעבור גבי' אמי היו ביטוי למציאות בין אישית שהיה צורך להתייחס אליהם ברצינות. הצורך בקשר שיראה את מי שהיא כאדם וכאשה לא בה לידי ביטוי. מה שבא לידי ביטוי היה אך

ורק או הליידי שהקריבה את מיניותה לטובת היותה אם ואלמנה מכובדת, או האישה המשוגעת הנשלטת על ידי הסימפטומים שלה.

בסיכומו של דבר טען פרויד כי ההצלחה הטיפולית הייתה מוגבלת ולא נמשכה לאורך זמן. לדעתו של ברומברג, אי ההצלחה הטיפולית, במיוחד הנטייה לחזרה לסימפטומים שהביאו אותה לטיפול מלכתחילה נבעו מהצורך לשמר את המבנה הדיסוציאטיבי שהגן עליה מפני טראומה. בקונטקסט הזה חייה בהווה היו למעשה העתק של העבר אשר מנע ממנה לחיות באופן ספונטני, מענג ועכשווי.

ברומברג טוען כי איננו מטפלים במטופלים כמו אמי בכדי לרפא אותם ממה שנעשה להם בעבר אלא ממה שהם עושים לעצמם ולאחרים בחייהם בכדי להתמודד עם מה שנעשה להם בעבר. אין זו משימה פשוטה כלל ועיקר כפי שביטאו זאת ברוייר ופרויד בדרכם. וכפי שטוען ברומברג, אילו חי פרויד כיום לא היה לו קשה להעריך בהומור יבש כי **פסיכואנליזה היא מקצוע טוב למי שרוצה לעשות משהו מסוכן מבלי לצאת מן המשרד.**